

İNSANIN ANLAM ARAYIŞI VE İLETİŞİMDE SÖZLERİN DUYGU DEĞERİ

Ertuğrul Yaman

- Anlamla ilgili araştırmalar, sadece filolojinin konusu olmayıp disiplinler arası bir niteliğe sahiptir. Bunun temel sebebi, insanın içerisinde yaşadığı dünyayı anlamlandırma ihtiyacıdır. Nitekim birçok dil bilimi araştırmacısı; dili, dünyayı anlamlandırma aracı olarak nitelenir. Dilde yer alan zengin, çok boyutlu anlam akışı; durağan değil, devinimli ve gelişime açık bir süreçtir. Dil; söz ve sözcükler, hatta cümleler ve metinler okuyan kişiye, okunan zaman ve mekâna bağlı olarak değişim gösterirler. Öte yandan söz ve sözcükler, cümleler ve metinler, içinde bulundukları diğer dilsel öğelerle iş birlikleri sonucunda yeni ve özgün anlamlar taşıyabilirler. Bu durum; çoğu kez bağlamda, anlam olarak kendini gösterir. Konuşucu ve yazarların özel kullanımları da bu çerçevede değerlendirilir.

Dil ve edebiyat araştırmacıları, doğrudan insana özgü duyguları ve onlara bağlı yaşanmışlıkları inceleme konusu yaparlar. Konuşabilen tek canlı varlık olan insanoğlu, bu özelliğiyle diğer canlılara göre birtakım üstünlüklere sahiptir. Konuşabilen, düşünebilen, aklını kullanarak çıkarımlar yapabilen insan, bu ayrıcalıklı özellikleriyle diğer canlılar ve doğa üzerinde egemen olma gayreti içindedir. En akıllı varlık olan insan; doğal olarak önce kendine, sonra da çevresinde olup bitenlere ilgi duyar, öğrenmeye ve en önemlisi de anlamaya çalışır. Bu döngü, ilk insandan itibaren yeni aşamalar kazanarak sürdürülmüştür. İnsan doğasında gizil güç olarak var olan tanıma, anlama ve anlamlandırma güdüsü, onu diğer varlıklarla ve dış dünya ile iletişim kurmaya yöneltmiştir. İnsanın bu gayreti; yaradılışında var olan ilgi, merak ve öğrenme içgüdüleriyle anlam arayışına yöneliktir.

İnsanın anlam arayışında dil ve edebiyatın seçkin bir yeri, konumu ve katkısı vardır çünkü dil ve edebiyat, insan duygularını dışa vuran bir bilim ve sanat atölyesidir. Bu yazıda, insanoğlunun anlam arayışında dil ve edebiyatın üstün katkıları üzerinde konuşulacaktır.

Dışa vurumu, somutlaştırılması pek zor olan duyguların sözlere yansıyan değerleri ana konumuz olacaktır. Bu ana konuya ışık tutması için öncelikle işin odağında bulunan insanı tanıma konusunda kimi bilgilere başvurulacaktır.

İnsanı Tanımak

İnsanoğlunun anlam arayışının ilk insanın yaratılışıyla eş değer kabul edilmesi akla hiç de anlaşılmaz gelmiyor. İlk insan olarak düşünülen Âdem, muhtemeldir ki kendisine verilen akli sayesinde yaratılışın anlamını kavramak üzere düşünülmüş olmalıdır. Âdem, düşünülmüş olsa da yaratılıştaki gizemi ve yaşamı anlamlandırmada bir hayli sıkıntı çekmiş olmalıdır. Nitekim en akıllı varlık kabul edilen insan akli, bunca gelişmişliğe karşın hâlâ yaratılışın aslını kavramaya yetmiyor.

İnsanın yaratılışı ve yaşamı anlama, anlamlandırma ve anlatma serüveni eski olduğu kadar, hepimiz için hâlâ sırlarla doludur. Bu çekici sırrı çözebilmek adına nice filozoflar, düşünürler ve bilginler akıl yürütmüşler, öğretiler ortaya koymuşlardır. Elbette yapılan bu çalışmalarla yaratılışı ve yaşamı anlayıp anlamlandırma yolunda birtakım gizemlere de ipucu miktarınca yaklaşılmış. Ne var ki bu albenili gizlilik, hâlen birçok insanın ilgisini çekmekte ve üzerinde düşünmeye yönlendirmektedir.

İnsanın merak konusu olan ilk özelliği, doğal olarak dış görüntüsü ve bedeni olmuştur. İnsanla ilgili çalışmalar da yine doğal olarak hep bu dış cephe ve vücutla ilgili olagelmıştır. İnsanın biyolojik yönünü tanıma ve çözme noktasında, insanoğlunun kendince bir mesafe aldığı da söylenebilir. Bu noktada temel sorun şu olmalı: İnsanın bir kalıbı, bir de onun içinde soyut hâlde yaşayan sınırsız duygularla dopdolu olan kalbi vardır. İnsan, bu iki yönüyle bütünlüklük bir canlı iken bizler, çok basit bir gerçeği kavrayamadık. Kalıba o denli kapıldık ki kendimizi onu aklayıp paklamaktan, besleyip semirtmekten, allayıp pullamaktan öze, cevhere bakamaz olduk. Bu durum ise insanı, yaratılışı ve yaşamı anlama ve anlamlandırmada önümüzdeki en büyük engellerden birisi olarak hâlâ karşımızda durmaktadır.

Elbette hayatı ve dünyayı anlamak ve anlamlandırabilmek için öncelikle insanı tanımak ve anlamak gerekir. Bunca ilerlemeye karşın, insanı bütüncül olarak tanıdığımız söylenemez. Zira insan, hâlen gizemini korumakta ve aslında her geçen gün daha da anlaşılmaz bir hâl almaktadır. Bu noktada temel sorun, kimileri insanın biyolojik yönü üzerinde odaklanırken kimileri de insanın psikolojik yönüne ağırlık vermekteler. Oysa insan, bedeni ve duygularıyla bir bütündür. İnsanın biyolojik yönü didik didik edilmişken psikolojik tarafı hâlen kapalı kutu gibi durmaktadır. Duygular adına bildiklerimiz, aslında sadece kuttan yansıyan ışıkların yansımalarıdır. Bu yansımalar ise bize insanoğlunun duyguları hakkında tam bir bilgi ver(e)mediği için, bizler ancak kişisel yorumlamalarla sonuca gitmek zorunda kalıyoruz.

İnsanı tanıma ve anlama yolunda artık insanoğlunun duygu dünyasına uzun süreli ve kalıcı dalışlar yapmak, en güvenilir yöntemlerden birisidir. İnsanın duygusal yönüyle ilgili bilgilenmeler artarsa o durumda insanı tanımak ve buradan hareketle yaratılışı ve yaşamı anlamlandırmak bir miktar kolaylaşacaktır. Şirazlı Sadi, insanla ilgili olarak “İnsan, bir damla kan ve bin endişe.” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Bilim insanları her ne kadar insanın görünen kısmı üzerinde bunca yoğunlaşmış olsalar da insanın gizemini bu tür soyut bilgiler sağlayacaktır çünkü insanoğlunun duygu boyutu; bedeninden birkaç misli büyük, geniş ve kapsamlıdır.

Konuşabilen Tek Varlık: İnsan

Sosyal bir varlık olan insan için iletişim kurmak kaçınılmaz bir gereksinimdir. Bu ihtiyaç, düşüncelerin başka insanlarla paylaşıldığında anlam kazanmasından kaynaklanmaktadır. Tek başına yaşayamayan birey, sosyalleşmek ve çevresiyle bir bağ kurabilmek için diğer insanlarla da iletişim kurmak zorundadır. İletişim kurmadaki ilk basamak, “sözel yöntem” olarak ifade edilen “konuşma dili”dir. İnsanoğlu, konuşabilen bir canlı olmakla daha doğuştan üstün bir özelliğe sahip olarak dünyaya gelir. Eğer bu özellik doğru, yerinde, kararında ve kıvamında kullanılabilirse insanı yücelerin yücesine çıkarabilir. Ancak bu üstün özellik, doğru ve kararında kullanılamazsa insan için çok ciddi riskler de oluşturabilmektedir.

Sözlü iletişimin yeterli olmadığı kimi durumlarda devreye “beden dili” girmektedir. Doğru bir iletişimde bu iki basamağa zemin olan iletişim yolu ise “duygu dili”dir. Kalpteki duygular, bedensel hareketlere dönüşür ve ancak üçüncü aşamada konuşma biçiminde karşı tarafa yansır. O bakımdan iletişimde, sözel yöntemi kullanmadan önce muhatabın duygu kontrolü yapılmalıdır. Sözlü iletişimde duyguların ve bilgilerin aktarımı daha hızlı bir şekilde yapılabilmekte, muhataba yansması da aynı şekilde gözlemlenebilmektedir. Karşı tarafın gönderiyi doğru anlayıp anlamadığını sözlerden önce, duygularından hareketle denetlemek en uygun yol ve yöntemdir. Nitekim iletişim ihtiyacını temellendiren bütün duygular; önce içte ortaya çıkar, daha sonra da dil sayesinde sözel öğelerle dışa vurulur.

İletişimde duyguları yok sayan bir anlayış ve tarz, insancıl değildir. Sözler, duyguların ifadesinde yetersiz kaldığı için, zihinlerde ve gönüllerde olan gerçekliği kavramanın ve anlamının yolu, muhataba ve sözlerine değer vermektir. Bunun gerçekleşebilmesi için, kimi zaman yalnızca susmak ve dinlemek yeterlidir. Zira ikili veya çoklu konuşmalarda dinleme oranı çok düşük düzeylerde kalabilmektedir. Nitekim gerçek ve doğru olan tavır; her aklımıza geleni söylemek yerine, daha çok ve analitik düşünüp sözün bilgesini, gönül sözlerini söylemek ve az sözle çok etki oluşturmaktır.

Gönül dili, duyguların sessiz dilidir. Duyguların anlaşılmadığı, uzlaşmadığı bir ortamda konuşma dilinin pek etkisi olmaz. Nitekim gönül severse duygular harekete geçer ve söze gereksinim kalmaz. Göz ve gönül sevmezse dünya-

nın kelimasını da ortaya koysanız sadece yormuş ve yorulmuş olursunuz. Öyleyse her şeyden önce irfan dünyamızın dili olan, sessiz ve sözsüz gönül dilini keşfetmeli ve iletişimlerimizi bu dille kurmalıyız. Bu dili öğrenmenin yolu ise sözlerin perdelerini aralayıp arkadaki ve derinliklerdeki duygu, kavram ve anlam evrenine yoğunlaşmaktan geçmektedir.

Sözlerin Duygu Değeri

İnsanları anlamak için kullanılan birçok yol ve yöntem olmasına karşın en fazla kullanılan araç, -sanırım kolay olduğu için- konuşma yöntemidir. Biz insanlar, diğer insanları tanımak ve anlamak için genellikle sözlerine odaklanırsınız. Söz yerindeyse onları sözlerinden yakalamak isteriz. Oysa bu yöntem, çoğu kez insanları yanlış sonuçlara götürür. Bu yanlışlığın temelinde birçok gerekçe yatar: İnsanların birçoğunun söz varlığı açısından yetersizliği veya sözlerin daha çok, ilk ve yaygın anlamlarının biliniyor olması yanı sıra dinleme esnasındaki ön yargılı tutumlar ile savunmacı dinleme tarzıdır. İletişim süreçlerinde sözel yöntemlerin geçerliliği ve güvenilirliği, sanıldığından çok daha düşüktür. İletişimin asıl belirleyicileri; duygu, düşünce ve bedensel hareketlerdir.

Yalnızca sözlerle kurulmaya çalışılan iletişimlerde göz ardı edilen ve yok sayılan öyle bir öge vardır ki bu öge olmadan sözel bir anlaşma tam olarak gerçekleşmez. Bu önemli öge; sözlerin birincil, ikincil, yan veya mecaz anlamları değil, doğrudan konuşucunun o anki ruh hâlidir. Daha açık bir ifadeyle konuşun sözlerini hangi duygu değeriyle anlatmaya çalışmasıdır. Eğer muhatap veya dinleyen sözlerin duygu değerine itibar etmiyor, sözlerin bilinen anlamları üzerinden anlama yoluna düşmüşse büyük olasılıkla yanlış bir anlamlandırma süreci yaşanacaktır. Nitekim içinde bulunduğumuz durumu, düşünce örgüsünü veya meramımızı tam olarak ortaya koymak için, sözler asla yeterli değildir. Sözlerin hangi beden hareketleriyle ortaya konulduğu ve hangi duygusal değerlerle yüklendiği, söylenen söz ve kurulan cümlelerden katbekat önem arz eder. Karşılıklı iletişimin tam gerçekleşmesi bile, büyük oranda ortaya çıkabilmesi için, konuşucu ve dinleyicinin birbirlerini nesnel olarak anlamak üzere niyetlenmiş, bu duruma uygun bir formatta, bütün iletişim yolları açık olarak ve odaklanmış bir ruh hâliyle hazır bulunmaları gerekir. Aksi takdirde; ya yanlış anlamanın önü açılır ya yarım anlaşılır veya -çoğu zaman olduğu gibi- yanlış anlaşılır.

Kişiler arasındaki iletişimin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, iletişim eylemine bütüncül bir yaklaşım sergilemek gerekir. Yalnızca, sözlerle kurulan bir iletişim tarzının yavan, sıkıcı ve en önemlisi de yetersiz olacağı açıktır. Konuşurken ve dinlerken sözlerin hangi beden hareketleriyle birlikte sunulduğu, hangi duygusal vurgu ve tonlamaların sözlere hâkim olduğu üzerinde dikkat kesilmeden istenen olumlu sonuçlar alınamaz. Doğru sonuçlar alabilmek için söze değil, sözün anlık duygusal değerine odaklanmak gerekiyor. Öte yandan konuşan kişi ile ilgili vaktiyle zihnimizde depolanan ön yargıları da iletişim

anında baskılamak ve nesnel bir anlaşma veya en azından uzlaşma zemini aramakta sayısız yarar vardır.

Kişilerin sözleri, eğitim derecelerine nispetle yeterli veya yetersiz olabilir. Bu yönüyle de sözler, meramı anlatmada çok yetersiz kalabilir. Sözü değerli, anlamlı ve yeterli kılan, onu çepeçevre sarmalayan duygu değeridir. Sözü yücelten, zarifleştiren, anlaşılır kılan duygu değerini yok sayarak salt söz(ler)e odaklanmak, kişiler arası ilişkilerde onarılması çok zor sıkıntılara yol açabilir. Bu durum ise hayatı anlamsızlaştırır, insanın anlam arayışını kesintiye uğratır.

İşin özü şudur: İnsanlar için karşıya iletilmesi gereken gerçek ögeler duygu, düşünce ve isteklerdir. Bireyler, bunları dışa vururken söz de dâhil olmak üzere birçok araç kullanırlar. Bu bağlamda en kolay ulaşılan ve en kolay kullanılan araç söz (sözler) olarak görülmektedir. Oysa sözler -eğer içinde duygu ve düşünceler yoksa- çok yetersiz araçlardır. Sözü değerli kılan içindeki veya üzerinde taşıdığı duygu ve düşüncelerdir. Bu noktada temel soru ve sorun şudur: İletişimde öze mi odaklanmalıyız, araçlara mı? İster istemez öze odaklanmak, araçları da doğru seçmek ve amaca yoğunlaşmak gerekiyor. Eğer duygu ve düşünceler kalpten çıkarılıp zihinde biçimlendirilmiş, sözlerin en güzellerinin kanatlarına yüklenmişse işte o durumda, hem meram güzel anlaşılır hem de kelimeler hoş gider.

Sözlerin duygu değerini daha açıkça anlatabilmek için deniz metaforu iyi bir örnek olabilir: Denizin yüzey görüntüsünü, dil ve edebiyatın en güzel sözlerini kullanarak yansıtmacı veya izlenimci bir tarzda betimlemek mümkündür. Böylesi bir betimlemede sözlerin etkisiyle denizi görmesek de gözümüzde canlandırmak çok zor değildir. Nitekim herkesin denizi kendinedir. Edebî eserlerde, albenisi yüksek birçok deniz tasviriyle karşılaşabiliyoruz. Buraya kadar olan kısmı, edibin hayal gücü ve sözün büyüleyici etkisiyle ilgilidir. Denizin yüzey görüntüsü dışında bir de içi, altı ve tabanında inanılmaz yaşamlar vardır. Denizin dibinde herkesin ulaşmak istediği inciler vardır. Sözün duygu değeri de gerçek amaç olan içsel zenginliği yansıtmakla eş değerdir. Denize bakmakla yetinmeyip denize dalmaktır. Denize dalmak, her ne kadar tehlikeler içerse de bu keşif insana olağanüstü hazlar yaşatır. Yüzeyin altındaki güzellikler, ilginçlikler bu tehlikeli dalışlara değer. Bunları anlatmak için de elbette yine söze ihtiyaç var. Ancak buradaki söz; artık ete kemiğe bürünmüş, ruh ve felsefe kazanmış, derin ve ince anlamlarla bezenmiş gerçek bir sözdür. Zira bu tür duygu yüklü sözler; bir ağırlık kazanmanın verdiği ağırlıkla daha bir görkemli, daha bir vakurdurlar çünkü artık onlar kabuğu kırıp, yüzeyi aşmış içe dalmış, özü yakalamış olarak karşımıza çıkarlar. Söz yerindeyse onlar; artık hayatiyet kazanmış birer canlı olarak ruhumuzu okşarlar, bulundukları ortamlara huzur ve anlam katarlar.

Sözlerin kapatıcı ve yanıltıcı etkilerinden kurtularak kavram ve anlam uzmanlarına dalma noktasında en başarılı kişiler, şair ve yazarlardır. Onlar; ruh-

larını coşturup taşıran, kimi zaman bedenlerini yakıp kavuran yaşanmışlıkları, sözlerin perdelerini aralayarak içsel duygularla okurlarına iletebilmek için bir zanaatkâr duyarlığı ve inceliğiyle sabır taşlarını çatlatırcasına günlerini, aylarını ve hatta yıllarını feda ederek ortaya koyarlar. Bu bağlamda, büyük şairimiz Yahya Kemal'in bir şiirinde geçen "siyah" sözü üzerinde yirmi yıl düşündükten sonra, bu sözcüğü "serin" sözcüğü ile değiştirdiği çarpıcı bir örnektir.

Sonuç olarak hem bir bilim hem de bir sanat dalı olarak dil ve edebiyat araştırmalarında, bundan böyle görünenden hareketle görünmeze doğru, içsel yolculuklar yapmak; hem alan hem de toplum açısından, sıra dışı kazanımlar ortaya koyacaktır. Yeni araştırmacıların sözün yapısını incelemenin ötesine geçerek sözün gücüyle insanın, canlıların, varlıkların ve hatta tüm evrenin derinlerine dalması çok öznel deneyimler sunacaktır. Mevlânâ'nın o meşhur ayak metaforunda olduğu gibi bir ayağı kendi alanında sağlamca durmak kaydıyla diğer ayağıyla başta psikoloji, felsefe, sosyoloji olmak üzere ontoloji, teoloji, ekoloji, tıp, iletişim, astroloji vb. farklı disiplinlerde gezinmesi, yalnızca bir seçenek değil, çağın ruhunun getirdiği bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.